MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK

Berényi Mária:

Szakszövegelemzési stúdium az intézetben

A külföldi hallgatók az egyetem küszöbét átlépve azonnal a magyar nyelv teljes színskálájával találják szembe magukat: tanáraik, az adminisztrátorok, diáktársaik nem az intézetben megszokott redukált nyelvet használják, és az előadások, tankönyvek szövegének megértése sem csak azért problematikus, mert a hatalmas információtömeg új szakkifejezésekkel van tele, hanem nagyrészt azért, mert az ún. szaknyelv természetesen korlátlan mennyiségben használja a magyar köznyelv egész lexikai és grammatikai eszköztárát.

Az átmenetet megkönnyítendő vezettük be néhány évvel ezelőtt jogászhallgatók számára a jogi szövegelemzés nevű tárgyat. Ilyen típusú stúdium véleményem szerint valamennyi szakirány számára szükséges volna.

Az alábbiakban a szövegelemzés-oktatás céljairól, eddigi tapasztalatairól, a továbblépés lehetőségeiről szeretnék szólni. Cikkem alapját az új szövegelemzési jegyzet írására benyújtott pályázatom szövege képezi.

A jogi szövegelemzés c. tantárgy intézetünkben alapvetően *nyelvi* tárgy. Bevezetését egyrészt az az igény, másrészt az a körülmény tette indokolttá, hogy a jogi karokon a többi egyetemnél még jobb nyelvtudásra — a lehetőség szerint szaknyelvvel kibővített, magas szintű köznyelvi tudásra — van szükség, illetve hogy az intézeti jogászhallgatók számára szükséges egyetlen tanulandó szaktárgy a történelem, így az új tárgy bevezetése a hallgatók túlterhelése nélkül megvalósítható volt.

A tárgy oktatásának elsődleges **célja** az, hogy megismertesse a külföldi hallgatókat a jogi szaknyelv sajátosságaival, lexikai és nyelvtani anyagával elősegítse, hogy a hallgatók a magas szintű nyelvtudást igénylő jogi tanulmányaik során megállják a helyüket. Fontos hangsúlyozni, hogy a szaknyelvben is jelen van az egész magyar nyelv, így a szaknyelvi oktatás egyidejűleg mindenképpen emelt szintű köznyelv oktatását is jelenti. Véleményem szerint nem is létezik speciális szaknyelve egy-egy tudományágnak, inkább csak szaklexikával kibővített, bizonyos szerkezeteket

gyakrabban használó "tudományos stílus" van, melynek — a szaklexikát leszámítva — a különböző tudományágakban azonos az eszközrendszere (tipikus igehasználat, tipikus vonzatokkal, tipikus összetételek stb.). Azonos egyetemi tantárgy különböző szerzők által írt tankönyveinek szóhasználata, struktúrái, megfogalmazásai között időnként nagyobb különbség tapasztalható, mint két különböző tárgy esetében.

Másodlagos, de szintén nem elhanyagolható célkitűzés, hogy hozzájáruljunk a hallgatók jogi ismereteinek, jogi kulturáltságának növeléséhez. A jogi szövegelemzés c. tárgy oktatása során módját lehet — és kell — ejteni annak is, hogy a hallgatók megismerkedjenek az egyéni tanulási módszerek kialakításának eszközeivel, a lényegkiemelés, a vázlatkészítés módszereivel, ill. gyakorlatot szerezzenek e készségek használatában.

Nyelvi tárgy lévén, nem tekinthetjük célnak, hogy jogtudományi, jogtörténeti *ismereteket* számottevő mértékben *közöljünk*, és főleg vizsgán *számonkérjünk*. Ugyanakkor meg kell jegyeznem, hogy a nálunk végzett hallgatók egy-egy egyetemi számonkérés után sokszor számolnak be arról, hogy az elmúlt évi intézeti tananyag tartalmi segítséget is nyújtott számukra: az itt feldolgozott anyagrészeket nem kellett új anyagként megtanulniuk.

A tárgy oktatásának eszközei, módszerei

A jegyzet elsősorban szöveggyűjtemény. Anyagát a jogi karok első éves tankönyveiből, jegyzeteiből meríti, a kiválasztott szövegegységek általában változtatás nélkül szerepelnek benne. Az 1-2 oldalnyi terjedelmű szövegek – az eddigi tanítási tapasztalat alapján – (szak)szójegyzékkel, az adott szövegrészekben előforduló lexikához kapcsolódó magyarázatokkal, nyelvtani – alaktani, mondattani, szövegtani – magyarázatokkal, csekély számú feladattal, gyakorlattal egészülnek ki.

A szövegfeldolgozásnak két irányban kell történnie. Először a lehetséges mértékben globálisan célszerű megértetni, feldolgozni egy-egy rövidebb részt. Erre nem minden esetben van lehetőség, hiszen – különösen az első időben – gyakran fordul elő, hogy mind fogalmi-lexikai, mind grammatikai magyarázatok szükségesek a globális értéshez is. A globális megértés ellenőrzését többek között cím-, illetve kulcsszókeresési feladatokkal, az eredeti szövegétől eltérő szóhasználatú kérdések feltevésével végezhetjük. A részegységek globális értésének gyakorlásától jutunk el a későbbiekben a nagyobb szövegegységek összefüggéseinek a felismertetéséhez is.

Az előbbivel azonos fontosságú, ám még idő- és energiaigényesebb a szöveg részleteiben való megismerése, megértése: maga a szövegelemzés. Ennek első fázisa a fogalmi-jelentéstani tisztázás. A hallgatók általában otthoni feladatként előre kiszótározzák az aktuális szöveget, de így is

számos tisztázandó kérdés marad még azok számára is, akik viszonylag jól használható szótárral rendelkeznek anyanyelvükön, vagy az általuk jól ismert közvetítőnyelven. Igen fontos a jelentés pontos körülhatárolása a köznyelvi, és az attól eltérő szaknyelvi használatban. (Nem elégedhetünk meg a *csak jogi tartalmú szemantizálással*, hiszen a jogi jelentés mellett mindig létezik egy vagy több köznyelvi jelentés is.) A hallgatók számára bizonyos segítséget szeretnénk nyújtani azzal, hogy az összefüggő szövegrészek margójára írjuk a szójegyzéket, magyarázatokkal, szinonimákkal. Így helyet és lehetőséget adunk arra is, hogy anyanyelvükön melléírják az adott szó jelentését, illetve magyar vagy anyanyelvi megjegyzéseiket a szöveghez fűzhessék, áttekinthetőbben dolgozhassanak. A szövegekhez a lexikai magyarázatok között szómagyarázatokat is csatolunk. Ezek egyik célja a szó jelentésének pontos meghatározása, a másik pedig, hogy a hallgatókat így is szoktassuk a szabatos megfogalmazásokhoz, definíciók, meghatározások alkotásához.

A lexikai ismeretek egy kicsi, de jelentékeny részét alkotják a latin szavak, kifejezések. Esetenként utalunk a latin szószerkezetek nyelvtani vonatkozásaira is, pl. a főnév és melléknév neme, egyeztetése, genitivuszos szerkezetek, többes szám stb.

A szövegelemzés oktatásának előfeltétele a *grammatikai, elsősorban mondattani elemzés* tanítása, gyakorlása. Hogy mennyire fontos – még anyanyelvű olvasó számára is – a jogi szövegek tudatos nyelvi - nyelvtani elemzése, arra utal Szilágyi Péter Jogi Alaptan c. jegyzetének (Tankönyvkiadó, 1995) a jogszabályértelmezésről szóló része (240. l.), amely az értelmezés négy módszere közül elsőként a nyelvtani értelmezést említi:

"A nyelvtani értelmezés mint a jogszabályértelmezés első mozzanata a jogszabály tartalmának a nyelvtan szabályai segítségével való feltárása, egyfelől a jogszabályban szereplő fogalmak és kifejezések szótani, másfelől a szövegszerkezet mondattani elemzése útján." (Az értelmezés további módszerei a logikai, rendszertani és történeti értelmezés.)

Mutatis mutandis hasonló módszerekkel élünk a jogi szövegelemzéseknél is, ha elsősorban nem is jogszabályokat olvasunk.

A mondatelemzés, ami a nyelvtanulás során időnként fölösleges logikai játéknak, rosszabb esetben diáknyúzó trükknek tűnik a diák számára, a szakszöveg olvasásánál — nemcsak jogi szöveg esetében(!) — nélkülözhetetlen segédeszköz. A diákok hamar felismerik, hogy az egymáshoz kapcsolódó bonyolultabb szerkezeteket a legcélszerűbben mondattani elemzés segítségével lehet kibogozni. Természetesen meg kell találni a helyes mértéket, hogy a módszer ne csapjon át formalizmusba. Nem fontos megkövetelni például, hogy a hallgatók tudják valamennyi mondatrész

nevét, azt viszont igen, hogy megtalálják az egymáshoz kapcsolódó, egymásra épülő mondatrészeket, szószerkezeteket. E cél érdekében az elemzés ágrajzos módszerét érdemes tanítani, az "ágakon" magát a szót (esetenként szókapcsolatot, szintagmát), a rá vonatkozó kérdést, és nem a mondatrész elnevezését jelöljük. Ugyancsak foglalkozni kell az összetett mondatok szerkezetével, különösen nagy figyelmet fordítva a közbeékelt mondatok felismerésére, a többszörösen összetett mondatok tagjainak egymáshoz kapcsolódására, a rámutatószók irányító szerepére. A mondatelemzés az egész tanév során jelenlevő feladat.

A feldolgozandó szövegekhez bizonyos — a nyelvi tanulmányok során részben már megismert — jelenségek, nyelvtani formák kiemelése, egyes témák részletesebb kibontása kapcsolódik, megfelelő számú gyakorlattal. Ilyen témák pl. *bizonyos névmások speciális szöveggrammatikai szerepe* (a már említettre történő utalás a mutató névmások magas /ill. esetenként mély/ hangrendű alakjaival; a személyes névmás ragozott formáival; a vonatkozó névmási kötőszók ritkábban használt alakjai /pl. ki..., mi..., mely.../); *a határozottság esetei és kifejezése; a szórendi kérdések egyes szemantikai vetületei; a mondat téma - fókusz szerinti tagolása; szinonima jellegű, de különböző nyelvtani struktúrájú kifejezések* (pl. a definició formáinak: a) nominális mondat b) **vminek** nevezünk **vmit** c) **vmi alatt/ vmin** értünk **vmit** stb. típusú mondatok egymás melletti gyakorlása, vagy a birtoklás különböző kifejezéseinek a) **vkinek** van **vmije** b) **vki** rendelkezik **vmivel** c) **vki** birtokol **vmit** stb. egymás mellé állítása); *igeneves és más tömörítő szerkezetek, illetve bonyolult össszetételek felbontása, újraépítése.*

A nyelvtani anyag többnyire nem az egymásra épülés logikai sorrendjében, hanem az előfordulás szerint kerül bemutatásra, ill. gyakorlásra.

Mivel az oktatás kezdeti időszakában (január) a hallgatók még a magyar nyelvtan alapjainak egy részével nem ismerkedtek meg (igenevek, bizonyos határozóragok), az anyagban ezek bemutatására, magyarázatára is ki kell térni.

A feladatok, gyakorlatok az adott szövegegységben előforduló jelenségekre vonatkoznak. Szerepel közöttük az új vonzatok, kifejezések gyakoroltatása kiegészítéssel, szinonima-kereséssel, szavak, kifejezések meghatározásával. Visszatérő feladatként jelentkezik az egyszerű és összetett mondatok elemzése.

A szövegfeldolgozást, ill. tanulást segítő gyakorlatok között szerepel a fontos részek kiemelése aláhúzással, kulcsszavak, kulcsmondatok keresése, egy-egy mondat más szavakkal, szerkezetekkel való átírása, végül a vázlatkészítés.

Bár a tárgy oktatásának nem célja az olvasott szövegek tételes megtanultatása, mégis célszerű az egyes anyagok feldolgozása után valamilyen formában számonkérni a tanultakat, hiszen csak így mérhetik le a hallgatók önmaguk is a segédeszközként elsajátított módszerek hatékonyságát.

Az év végi vizsga az eddigi gyakorlat szerint csak írásbeli. Itt a hallgatók egy kb. 1 oldalnyi ismeretlen szakszöveget kapnak kézbe. Az ismeretlen szavak magyar nyelvű magyarázata is szerepel a papíron. A vizsga első részében a hallgatók a szöveg megértését ellenőrző kérdésekre felelnek, majd vázlatot kell készíteniük a szövegről. E feladatok megoldása közben kezükben van az eredeti szöveg, annak segítségével dolgozhatnak. A vizsga második részében (emlékezetből) össze kell foglalniuk az olvasott szöveg lényegét.

Viszonylag új tantárgy lévén a módszerek évről évre finomulnak, a csoport összetétele is nagy mértékben befolyásolhatja az elvégzendő anyag mennyiségét, a módszerek megválasztását. Eddigi tapasztalataim szerint a közepes és annál jobb hallgatók nagy kedvvel, szorgalommal végzik ezirányú tanulmányaikat, a szokásostól eltérő jellegű, fontos, szakmai "kihívásra" a legtöbben szívesen és jól felelnek.

Szende Virág:

A komplex nyelvtanítási módszer alkalmazása idegennyelvi környezetben

1989 és 1992 között alkalmam nyílt arra, hogy mint háziasszony három évet Németországban töltsek családommal. Szakmai tekintetben roppant tanulságos volt számomra ez az időszak annak ellenére, hogy a magyar mint idegen nyelv tanítására nem nyílt lehetőségem. Rákényszerültem azonban arra, hogy gyermekeimet — az egyik tíz, a másik tizenöt éves volt akkor — kétségbeejtően nehéznek tűnő körülmények között, a lehető legrövidebb idő alatt bevezessem a német nyelv rejtelmeibe. Mint később kiderült, nemcsak ők nyertek sokat azzal, hogy egy nyelvoktatásban jártas szülővel rendelkeznek, hanem magam is sok tapasztalatot szereztem oktatásuk során.